

Ακόμα και σήμερα συμπολίτες του θυμούνται να στέκεται να τους μιλά στο δρόμο, όπως με την γυναίκα της φωτογραφίας, το 1958.

Η ΜΠΑΛΑ ΧΑΘΗΚΕ ΕΚΤΟΣ ΓΗΠΕΔΟΥ

Ο Πελέ υπηρέτησε το «όμορφο παιχνίδι», άλλαξε το σύγχρονο ποδόσφαιρο και τις κατεστημένες ιεραρχίες, αλλά απέτυχε να καθιερωθεί ως σύμβολο αντίστασης στις κοινωνικές και φυλετικές διακρίσεις.

από τον ΓΙΑΝΝΗ ΖΑΪΜΑΚΗ*

Μετά τον αναπάντεχο θρίαμβο της Εθνικής Βραζιλίας στο Παγκόσμιο Κύπελλο του 1958, οι αθλητικές εφημερίδες σε όλο τον κόσμο σχολίαζαν έναν 17χρονο ποδοσφαιριστή-φαινόμενο με μοναδικό ταλέντο και σπάνια ποδοσφαιρική ευφυΐα, ο οποίος, δίχως να έχει ολοκληρωθεί η σωματική του διάπλαση και χωρίς να διαθέτει σημαντικές εμπειρίες ποδοσφαιρικών παραστάσεων, έγινε ο αθλητικός ήρωας ενός ολόκληρου έθνους. Από τότε έως το λυκόφως της καριέρας του στην Αμερική, ο Πελέ άλλαξε τον τρόπο που παίζεται το ποδόσφαιρο και επηρέασε τη λαϊκή κουλτούρα που το περιβάλλει.

Η περίπτωση του Πελέ δεν μπορεί να κατανοηθεί έξω από το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η αθλητική του προσωπικότητα. Από τα χρόνια του Μεσοπολέμου το βραζιλιάνικο ποδόσφαιρο συμπύκνωνε τη φυλετική ποικιλομορφία της χώρας και έναν αθλητικό υβριδισμό εμφανή στο γήπεδο. Η αναζήτηση του «όμορφου παιχνιδιού» εκφράστηκε με τη μείξη διαφορετικών στιλ παιξίματος και την καθιέρωση του επαγγελματισμού στα ύστερα μεσοπολεμικά χρόνια, σε μια περίοδο μεταναστευτικών ροών. Τότε, έχει υποστηρίξει ο Ρόμπερτ Λεβίνε, «το αυθόρμητο ερασιτεχνικό ποδόσφαιρο στη Βραζιλία, με το ρευστό σαν μπαλέτο διονυσιακό παιχνίδι, την κομψότητα και τον αυθορμητισμό, άρχισε να επηρεάζεται από ευρωπαϊκές μεθόδους εκπαίδευσης, όπως αυτές που έφερε ο Ούγγρος προπονητής της Φλαμένγκο, Ντόρι Κίσνες, αρχιερέας ενός πειθαρχημένου απολλώνιου ομα-

δικού στιλ, επικεντρωμένου στη δύναμη και την οργάνωση, που πάντως δεν μπόρεσε να εκτοπίσει την ελευθεριακή λογική του βραζιλιάνικου ποδοσφαίρου».

NIKEΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΣΤΙΓΜΕΣ

Η ιστορία του Πελέ είναι γνωστή από την πληθώρα βιογραφιών που έχουν δημοσιευθεί τις δύο τελευταίες δεκαετίες, αλλά και τη δική του κλασική αυτοβιογραφία με τίτλο *Η ζωή μου και το όμορφο παιχνίδι*. Σε αυτήν έχει τονίσει τη σημασία του όμορφου παιχνιδιού με τον διαρκή επιθετικό οίστρο, τους περίτεχνους συνδυασμούς, την ακριβή πάσα, την ποδοσφαιρική φαντασία, την έμπνευση και εφευρετικότητα, το αρμονικό δέσιμο της ατομικής δεξιοτεχνίας με το ομαδικό παιχνίδι, που προσφέρουν απόλαυση και ευχαρίστηση στους θεατές και διαμορφώνουν κοινότητες συναισθήματος.

Με καταγωγή από την αγροτική ενδοχώρα της νοτιοδυτικής Βραζιλίας, γεννήθηκε σε σχετική φτώχεια στο Τρες Κορασόες το 1940. Μεγάλωσε στο Μπαούρου του Σάο Πάολο, όπου τον ανακάλυψε ο Βαλντεμάρ ντε Μπρίτο, ένας πρόσκοπος που, μετά από διαπραγματεύσεις με τον πατέρα του, του πρόσφερε συμβόλαιο με την Παλμείρας, σύλλογο της πρώτης κατηγορίας. Ωστόσο, όταν ο νεαρός Πελέ είδε τον απαξιωτικό τρόπο με τον οποίο οι ιθύνοντες του συλλόγου συμπεριφέρονταν στους μαύρους αθλητές, αρνήθηκε να προπονηθεί και την ίδια στάση κράτησε και με τη φημισμένη Κορίνθιας σε ανάλογο εγχείρημα. Έτσι,

«Εάν οι αντίπαλοι μας βάλουν ένα γκολ, εμείς ΘΑ ΒΑΛΟΥΜΕ ΤΡΙΑ», συνήθιζε να λέει ο Πελέ. Ήταν αυτό που ονομάστηκε «διονυσιακό ποδόσφαιρο».

κατέληξε στη μικρομεσαία Σάντος, με την οποία είχε μια επιτυχημένη συνεργασία 19 χρόνων, πριν μετακομίσει στην Κόσμος της Νέας Υόρκης το 1975.

Στα 17 του οδήγησε τη Βραζιλία στην κατάκτηση του Παγκοσμίου Κυπέλλου του 1958 στη Σουηδία και μάλιστα έγινε ο νεότερος παίκτης που πέτυχε χατ τρικ σε αγώνα τελικής φάσης. Ακολούθησαν, σε συλλογικό επίπεδο, οι νίκες της Σάντος στους διπλούς τελικούς του Διηπειρωτικού Κυπέλλου των ετών 1962 και 1963, όταν επιβλήθηκε δύο ισχυρότατων ευρωπαϊκών ομάδων, της Μπενφίκα και της Μίλαν αντίστοιχα. Η επιβλητική νίκη επί της Μπενφίκα με 5-2 μέσα στη Λισαβόνα, με χατ τρικ του Πελέ, οδήγησε στον παγκόσμιο θαυμασμό για το ιδιαίτερο ποδοσφαιρικό στιλ της Σάντος, που διέφερε από το πειθαρχημένο, ορθολογικό και βασισμένο στον τακτικισμό ποδόσφαιρο που είχαν καθιερώσει με διάφορες παραλλαγές οι εθνικές σχολές ποδοσφαίρου στη Δύση (κυρίως η Αγγλία, η Γερμανία και η Ιταλία). Στη «Σάντος του Πελέ» ο σεβασμός στα αμυντικά συστήματα και στην αγωνιστική σκιοπιμότητα είχε δευτερεύουσα σημασία. «Εάν οι αντίπαλοι μας βάλουν ένα γκολ, εμείς θα βάλουμε τρία», συνήθιζε να λέει ο Πελέ. Ήταν αυτό που ονομάστηκε «διονυσιακό ποδόσφαιρο» της βραζιλιάνικης σχολής,

με έμφαση στον θεαματικό έλεγχο της μπάλας, στην απρόβλεπτη ντρίπλ, στον περίτεχνο στροβιλισμό του σώματος για την αποφυγή του αντιπάλου, στην επίτευξη του τέρματος με θεαματικούς συνδυασμούς. Ήταν μια λαϊκή τέχνη στην οποία ξεχώριζαν δύο Βραζιλιάνοι που προέρχονταν από τις φτωχές κοινότητες των μαύρων – ο ένας ήταν ο Πελέ, ο άλλος ήταν ο Γκαρίντσα.

ΛΑΧΤΑΡΑ ΓΙΑ ΓΙΟΡΤΗ

Η γενιά αυτών των μεγάλων Βραζιλιάνων ποδοσφαιριστών συνέβαλε τα μέγιστα στην πλήρη καταξίωση και αναγνώριση της βραζιλιάνικης ποδοσφαιρικής σχολής. Μετά το Παγκόσμιο Κύπελλο του 1958, κατέκτησε το τρόπαιο το 1962 (με τον Πελέ να αγωνίζεται μόνο σε δύο συναντήσεις, λόγω τραυματισμού) και το 1970 στο Μεξικό, μαζί με μια νέα φουρνιά ταλαντούχων ποδοσφαιριστών που είχαν μυηθεί στην κουλτούρα του απρόβλεπτου επιθετικού ποδοσφαίρου. Με τη νίκη στον τελικό του 1970 επί της Ιταλίας (4-1), μιας ομάδας φημισμένης για την αμυντική της προσήλωση, η Βραζιλία έδειξε ότι παρά τον σκληρό επαγγελματισμό του σύγχρονου παιχνιδιού μπορούσε να συνδυάσει την αποτελεσματικότητα με το θέαμα και να προσφέρει στους φιλάθλους

—με τα λόγια του Εντουάρντο Γκαλεάνο— «ωραίο ποδόσφαιρο, αντάξιο της λαχτάρας των ανθρώπων για γιορτή και ομορφιά». Ήταν μια νίκη του επιθετικού ποδοσφαίρου απέναντι στη σκοπιμότητα του αμυντικού. Η Βραζιλία των «πέντε δεκαριών», που αγωνίστηκε με τέσσερις επιθετικούς (Ζαϊρζίνιο, Τοστάο, Πελέ και Ριβελίνο), που όταν ανέβαιναν ο Γκέρσον και ο Κάρλος Αλμπέρτο, γίνονταν πέντε ή και έξι, υιοθέτησε ένα απρόβλεπτο επιθετικό σύστημα προσαρμοσμένο στις αρετές των ποδοσφαιριστών της και κοινότυποποίησε το κατενάτσιο των Ιταλών, προκαλώντας σκηνές άγριας ομορφιάς στο γήπεδο.

Η χαρούμενη χορευτική εισβολή Βραζιλιάνων αλλά και Μεξικανών οπαδών μέσα στο στάδιο μετά το τέλος του αγώνα θύμιζε το βαθύτερο νόημα της πρόσληψης του ποδοσφαίρου από την κοινωνία της Βραζιλίας: ως ένα παιχνίδι που πρέπει να βιώσεις και να απολαύσεις. Όπως είχε τονίσει ο Ρομπέρτο Ντε Μάτα, το ποδόσφαιρο για τους Βραζιλιάνους δεν ήταν ένα άθλημα όπως ήταν για τους Αμερικανούς και τους Άγγλους, αλλά ένα ιδιαίτερο παιχνίδι (jogo de futebol). Το παιχνίδι δεν ήταν μόνο ανταγωνισμός και κυριαρχία, αλλά συνδεόταν και με το πεπρωμένο, την τύχη, το χάρισμα του ποδοσφαιριστή που με τις επινοήσεις και τις περίτεχνες ενέργειές του δίνει χαρά και απόλαυση στην κοινότητα των φίλων της ομάδας.

Η θεαματική εμφάνιση του Πελέ στην παγκόσμια ποδοσφαιρική σκηνή και οι επιτυχίες των ομάδων όπου αγωνιζόταν οδήγησε σε αλλαγές των αναπαραστάσε-

ων των Ευρωπαίων φιλάθλων για το ποδόσφαιρο, που άρχισαν να αναγνωρίζουν πως σε σύγκριση με τον αυθορμητισμό, το πάθος και το ταλέντο του βραζιλιάνικου ποδοσφαίρου τα εγχώρια παιχνίδια, με λιγότερες εξαιρέσεις, φαίνονταν τυποποιημένα και άψυχα. Όπως έχει επισημάνει ο διακεκριμένος ερευνητής του ποδοσφαίρου Κρις Τέιλορ, στη Βρετανία και σε όλο τον κόσμο άρχισαν να βλέπουν τη Βραζιλία «ως το αποθετήριο της ψυχής του ποδοσφαίρου: αν δεν υπήρχε το βραζιλιάνικο ποδόσφαιρο, νιώθαμε ότι θα ήταν απαραίτητο να το εφεύρουμε». Στις δεκαετίες του '50 και του '60, όταν το βραζιλιάνικο ποδόσφαιρο απέκτησε διεθνή αποδοχή, οι μαύροι παίκτες αντιμετώπιζονταν με αρνητικούς στερεοτυπικούς χαρακτηρισμούς ως «εξωτικά αξιοθέατα». Το παράδειγμα του Πελέ, με το διονυσιακό ποδόσφαιρο που ενσάρκωσε, άνοιξε τον δρόμο σε χιλιάδες φτωχούς μαύρους αθλητές να διεκδικήσουν μια καλύτερη θέση στην παγκόσμια αγορά εργασίας του ποδοσφαίρου. Παράλληλα, στην Αγγλία τροφοδότησε αναστοχαστικά σχόλια για τον αλαζονικό βικτωριανισμό, που είχε μετατρέψει το «παιχνίδι του λαού» σε ένα άθλημα απομαγευμένο από την ποδοσφαιρική φαντασία.

Το ποδόσφαιρο που έπαιζαν οι Βραζιλιάνοι εμπεριείχε την εορταστική ατμόσφαιρα της σάμπας, τη δύναμη και το πάθος της αφρο-βραζιλιάνικης πολεμικής τέχνης Capoeira, τη χορευτική επιδεξιότητα που χαρακτηρίζει τη λαϊκή κουλτούρα της χώρας. Οι Βραζιλιάνοι έδειχναν τον σεβασμό τους για το

Ήταν ένας ριζοσπάστης ποδοσφαιριστής που προσέφερε στο κοινό μοναδικές στιγμές... Έξω από τα γήπεδα υπήρξε ένας ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΣ, μετριοπαθής και συστημικός πολίτης.

Σε μια εποχή που οι μεικτοί φυλετικοί γάμοι, ιδίως λευκής γυναίκας και μαύρου άνδρα, ήταν ταμπού, ο Πελέ και η πρώτη σύζυγός του επισκέφθηκαν το Βατικανό.

Ο Πελέ αποτελεί το πιο εμβληματικό παράδειγμα ανοδικής κοινωνικής ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ενός φτωχού παιδιού που κατέκτησε το καπιταλιστικό όραμα του πλούτου και της δόξας

ποδόσφαιρο-τέχνη και τιμούσαν μέσω της πολιτισμικής μνήμης ξεχωριστές στιγμές του αθλήματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η μαρμαρίνη πλάκα στο Μαρακανά, αφιερωμένη στο πιο όμορφο τέρμα που σημειώθηκε ποτέ στον «ναό» του λατινοαμερικανικού ποδοσφαίρου. Πρόκειται για το «τέρμα για πλακέτα» που σημείωσε ο Πελέ ενάντια στη Φλουμινένσε στο Μαρακανά στο τουρνουά του Σάο Πάολο, στις 5 Μαρτίου του 1961. Ο Πελέ διέσχισε μια απόσταση 70 μέτρων σε ένα λεπτό και με συνεχή επιτάχυνση της κίνησης του σώματός του ντρίπλαρε έξι αντιπάλους πριν αποφύγει και τον τερματοφύλακα, για να κερδίσει το παταταμένο χειροκρότημα ακόμα και των αντιπάλων, γεγονός πρωτόγνωρο στη Βραζιλία των ποδοσφαιρικών παθών.

Το βραζιλιάνικο στιλ, υποστηρίζει ο Τόνι Μείσον, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη θέση που έχει το ποδόσφαιρο στην κοινωνία της Βραζιλίας. Σε μια χώρα με μεγάλη φτώχεια, έντονη ανισότητα, φυλετικές διακρίσεις και παράδοση αυταρχικών κυβερνήσεων, το ποδόσφαιρο ήταν μία από τις λίγες οάσεις πραγματικής ή φανταστικής δημοκρατίας. Οι καταπιεσμένοι οικειοποιήθηκαν το ποδόσφαιρο ως ένα δικό τους παιχνίδι που, σύμφωνα με τον Βραζιλιάνο κοινωνιολόγο Ζιλμπέρτο Φρέϊρι, εμπεριείχε, εκτός από το

στοιχείο του απρόβλεπτου παιχνιδιού, του ατομικού αυθορμητισμού και αυτοσχεδιασμού, και μια διαρκή προσμονή για πανηγυρισμό και γιορτή. Οι νίκες, σημειώνει ο Εντουάρντο Αρκέτι, «είναι πάντα εφήμερες», αυτό που διαρκεί είναι η προσμονή της εορταστικής ατμόσφαιρας όταν το παιχνίδι προσφέρει στιγμές έξαψης και συναισθηματικής φόρτισης.

Ο ΚΑΛΟΣ ΓΙΟΣ

Ως μια διακεκριμένη ιδιαίτερα αθλητική προσωπικότητα, που ξεκίνησε από τις παραγκουπόλεις των φτωχών για να αναρριχηθεί στις υψηλότερες βαθμίδες της αθλητικής ιεραρχίας, ο Πελέ απασχόλησε κοινωνικούς σχολιαστές και υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μολονότι απέκτησε υλικό πλούτο και συμβολικό κεφάλαιο και αναγνωρίστηκε ως ένας από τους κορυφαίους, αν όχι ο καλύτερος ποδοσφαιριστής σε όλο τον κόσμο, παρέμεινε ευγενικός, ανοιχτός και σεμνός. Για τις εγχώριες ποδοσφαιρικές ελίτ και τους εθνικιστικούς κύκλους της Βραζιλίας, ήταν η ενσάρκωση των υψηλότερων αρετών του έθνους: ήταν ο καλός γιος, ο πιστός φίλος, το υπομονετικό είδωλο, το ιδανικό πρότυπο για τους νέους μαύρους Βραζιλιάνους και μια εμβληματική ένδειξη αθλητικής αξιοκρατίας. Μήνες μετά τον θρίαμβο στη Στοκχόλμη το 1958, ο

Πελέ πήγε στον στρατό, έγινε πρότυπο στρατιώτη, χωρίς να ζητήσει ειδική μεταχείριση. Το στρατιωτικό κατεστημένο της χώρας του τον απεικόνισε σε αφίσες στρατολόγησης για να προωθήσουν τον θεσμό της στρατιωτικής θητείας, που ήταν υποχρεωτική για όλους τους νέους, αλλά την απέφευγαν τα παιδιά της ανώτερης τάξης. Έναν χρόνο μετά την απόλυσή του, απέρριψε μια προσοδοφόρα πρόταση να παίξει επαγγελματικά στην Ιταλία. Η Σάντος τού εγγυήθηκε ένα –αδιανόητο για εκείνη την εποχή– ελάχιστο ποσό πέντε χιλιάδων δολαρίων ανά παιχνίδι, με τη συμβολή του Ινστιτούτου Καφέ της Βραζιλίας, που τον όρισε διεθνή εκπρόσωπο της χώρας, πράξη που αναγνωρίστηκε ομόφωνα από το νομοθετικό σώμα.

Το 1965, ο γάμος του με τη Ρόσμερι Τσόλμπι, μια λευκή γυναίκα γερμανικής καταγωγής, και το ταξίδι του μέλιτος του ζευγαριού στο Μόναχο πήραν ευρεία δημοσιότητα και είχαν διεθνή αντίκτυπο. Σε μια εποχή που οι μεικτοί φυλετικοί γάμοι, ιδίως λευκής γυναίκας και μαύρου άνδρα, ήταν ταμπού, το συμβάν αξιοποιήθηκε από διεθνείς αθλητικούς οργανισμούς για να ενισχυθούν επικοινωνιακές καμπάνιες του τύπου «το ποδόσφαιρο ενώνει» και είναι πάνω από τις φυλετικές διακρίσεις και τους έμφυλους διαχωρισμούς. Την ίδια ώρα που στη χώρα του η φυλετική, ταξική και έμφυλη καταπίεση και η διαφθορά των ελίτ κυριαρχούσαν και το καθεστώς πρόβαλλε προς τα έξω πως ένας πρώην φτωχός μαύρος μπορούσε να φτάσει στο υψηλότερο κοινωνικό επίπεδο και να γίνει πολύτιμος εθνικός πόρος.

Το Υπουργείο Εξωτερικών τον έστειλε σε ταξίδια καλής θέλησης στην Αφρική. Ο Πελέ έγινε ο πρώτος μαύρος αθληττής-σταρ που αξιοποιήθηκε από την αθλητική βιομηχανία διαφημίζοντας αθλητικά προϊόντα. Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών που επέτρεψαν την τηλεοπτική αναμετάδοση αγώνων σε ένα ευρύτερο κοινό, έδωσε τη δυνατότητα στις αθλητικές εταιρείες να διαφημίσουν τα προϊόντα τους σε μια μεγάλη μάζα καταναλωτών και να συνάψουν προνομιακά συμβόλαια με διάσημους ποδοσφαιριστές. Όπως έχει επισημάνει ο ιστορικός Μάρκο Αλβίτο, το στιγμιότυπο του Παγκοσμίου Κυπέλλου του 1970 όταν ο Πελέ, ακολουθώντας τις οδηγίες των διαφημιστικών εταιρειών και τις επιταγές του συμβολαίου διαφήμισης των προϊόντων της Puma, έδωσε επιδεικτικά μπροστά στον τηλεοπτικό φακό τα παπούτσια του για να φαίνεται η μάρκα του προϊόντος, σηματοδοτούσε μια νέα εποχή: τη διείσδυση της λογικής της αγοράς και του μανάτζμεντ στους ποδοσφαιρικούς βίκοσους.

Η ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΑΠΛΩΣ ΥΠΑΡΧΕΙ

Σε μια χώρα που μαστιζόταν από ακραίες κοινωνικές ανισότητες και υλική αποστέρηση των εργατικών στρωμάτων, η κυρίαρχη αθλητική ιδεολογία χρησιμοποίησε τις επιτυχίες του Πελέ για να τον παρουσιάσει ως αυθεντικό εθνικό ήρωα που γεφύρωνε τις ταξικές αντιθέσεις, ενδυνάμωνε την εθνική υπερηφάνεια και την κοινωνική συνοχή. Τον θρίαμβο εις βάρος της Ιταλίας και την ατμόσφαιρα γιορτής

Δίνοντας τον όρκο πίστewς στην πατρίδα το 1959, οπότε και κλήθηκε να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία.

στην Πόλη του Μεξικού τα οικειοποιήθηκε η милитарιστική κυβέρνηση, με τον Πρόεδρο της χώρας, στρατηγό Εμίλιο Γκαρσάσο Μέντισι, να υποδέχεται τον Πελέ με το τρόπαιο του πρωταθλητή στο μπαλκόνι της επίσημης κατοικίας του και το καθεστώς να λανσάρει το σλόγκαν της ομάδας: «Στον αθλητισμό, όπως και στη ζωή, η ενσωμάτωση και η πειθαρχία φέρνουν τη νίκη». Το τραγούδι της ομάδας «Εμπρός Βραζιλία!» το οικειοποιήθηκε ο στρατός και χρησιμοποιήθηκε ως θεματική μελωδία σε πολιτικές συγκεντρώσεις.

Παρά τις προσπάθειες διεθνών αθλητικών οργανισμών να παρουσιάσουν το ποδόσφαιρο ως έμβλημα ταξικής και

εθνικής ενότητας, οι συνθήκες εργασίας των περισσότερων μαύρων ποδοσφαιριστών αλλά και των μη προνομιούχων στη Βραζιλία δεν άλλαξαν σημαντικά. Οι προπονητές και οι αθλητές βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο των οικονομικών ελίτ που είχαν την ιδιοκτησία των μεγάλων συλλόγων. Πολλοί μαύροι ποδοσφαιριστές στεγάζονταν σε ειδικούς στρατώνες και κρατούνταν υπό επιτήρηση για να αποφύγουν τον συμποσιασμό και τις τελετουργίες ποτού macumba, που θεωρούνταν επιβλαβείς για τα κατώτερα στρώματα. Οι μισθοί παρέμεναν χαμηλοί και οι ρατσιστικές πρακτικές ήταν διάχυτες στην κοινωνία.

Στην κοσμοθεωρία του Πελέ οι ανισότητες ήταν μια φυσική τάξη πραγμάτων. Η ανάδειξη προικισμένων ταλέντων από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα μπορούσε να φέρει χαρά και ανακούφιση στους φτωχούς, αλλά όχι προσδοκίες ριζικών αλλαγών. Σε ερώτημα δημοσιογράφου για τα δεινά των κατοίκων των παραγκουπόλεων, απάντησε ότι ο ίδιος Θεός που έκανε φτωχούς τα μαύρα αδέρφια του έδωσε στον ίδιο το αθλητικό χάρισμα για να μπορέσει να τους δώσει χαρά. Όταν ερωτήθηκε το 1972 για τη στρατιωτική δικτατορία της χώρας, απάντησε πως η Βραζιλία είναι φιλελεύθερη χώρα, ένας ελεύθερος λαός και οι ηγέτες του γνωρίζουν τι είναι καλύτερο για τους πολίτες, κυβερνώντας με πνεύμα ανεκτικότητας και πατριωτισμού. Το 1978 υποστήριξε στον Τύπο της χώρας του πως ο λαός της Βραζιλίας ήταν πολύ αμόρφωτος για να ψηφίσει και επομένως επωφελήθηκε από την πατερναλιστική διακυβέρνηση της χώρας. Όταν ο διάσημος πυγμάχος Μοχάμεντ Άλι αρνήθηκε να ενταχθεί στον στρατό των Ηνωμένων Πολιτειών για να συμμετάσχει στον πόλεμο του Βιετνάμ και εξέφρασε δημόσια την κριτική του για τις φυλετικές διακρίσεις σε βάρος των Αφροαμερικανών στην Αμερική, ο Πελέ τον επέκρινε τονίζοντας το παράδειγμα της δικής του υποδειγματικής στρατιωτικής θητείας. Κάποιες από αυτές τις θέσεις έγιναν αντικείμενο αυτοκριτικής με μεταγενέστερες τοποθετήσεις του, αλλά διαμόρφωσαν έναν σκεπτικισμό στους θαυμαστές του.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΟΞΑ

Μετά το τέλος της καριέρας του, ο Πελέ αξιοποίησε τη φήμη και το γόητρο που συσώρευσε στην τροχιά της ποδοσφαιρικής του καριέρας και αναρριχήθηκε σε ποικίλα πόστα στην αθλητική και κοινωνική ιεραρχία. Πρεσβευτής καλής θέλησης της UNESCO, πρεσβευτής εξάιρετου πολίτη του ΟΗΕ, υπουργός Αθλητισμού της Βραζιλίας, «αθλητής του αιώνα» σύμφωνα με τη ΔΟΕ ήταν μόνο μερικοί από τους πολλούς τίτλους τιμής που του απονεμήθηκαν. Ο Πελέ αξιοποίησε στο μέγιστο τις ευκαιρίες οικονομικής ανέλιξης που πρόσφερε η πολιτισμική βιομηχανία του σύγχρονου ποδοσφαίρου και ανέπτυξε πολυεπίπεδη επιχειρηματική δραστηριότητα. Μεταγράφηκε για οικονομικούς λόγους στις ΗΠΑ και συμμετείχε σε δημόσιες συναλλαγές, φρόντισε για δημόσιες σχέσεις και για την εικόνα του και ανέπτυξε φιλανθρωπική δραστηριότητα για να βοηθήσει τους φτωχούς και αποκλεισμένους, χωρίς ποτέ να αμφισβητήσει τους μηχανισμούς που παρήγαν τη φυλετική, έμφυλη και ταξική καταπίεση.

Ο Πελέ αποτελεί το πιο εμβληματικό παράδειγμα ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας ενός φτωχού παιδιού που κατέκτησε το καπιταλιστικό όραμα του πλούτου και της δόξας και έγινε σημείο αναφοράς στις ατέρμονες συζητήσεις ειδικών του αθλήματος για το ποιος είναι ο μεγαλύτερος ποδοσφαιριστής στην ιστορία του. Ο Πελέ, ένας αυτοδημιούργητος ποδοσφαιρικός αστέρας που έμαθε μπάλα στις αλάνες των παραγκουπόλεων, στους

αγωνιστικούς χώρους συνδύαζε ηγετικές ικανότητες με ένα πνεύμα αλτρουισμού και αλληλεγγύης προς τους συμπαίκτες του. Στην αθλητική του διαδρομή κατόρθωσε να υπερβεί ταξικούς και φυλετικούς διαχωρισμούς. Για τους ακτιβιστές των κοινωνικών κινημάτων, ήταν η ιδανική περίπτωση για να λειτουργήσει ως μια εμβληματική φιγούρα στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των καταπιεσμένων της Βραζιλίας. Ο ίδιος διάλεξε έναν πιο συμβατικό δρόμο που συνήθως ακολουθεί η πλειονότητα των αστέρων του παγκόσμιου αθλητικού στερεώματος. Επικρίθηκε για πολιτική ουδετερότητα και για επιλογές που έκρυβαν πολιτικές και οικονομικές σκοπιμότητες. Η υποστήριξη της υποψηφιότητας των ΗΠΑ για την ανάληψη του Μουντιάλ του 1994, έναντι της χώρας του, που σύμφωνα με τον ίδιο ήταν οικονομικά και οργανωτικά ανέτοιμη, αντιμετωπίστηκε με προβληματισμό για τα κίνητρό της. Η άρνησή του να υποστηρίξει την υποψηφιότητα της Βραζιλίας για το Παγκόσμιο Κύπελλο του 2014, αυτή τη φορά τονίζοντας το υπαρκτό πρόβλημα της φτώχειας, των σχολικών υποδομών και του δημόσιου συστήματος υγείας, έγινε δεκτή με ανάμεικτα αισθήματα: επικριτικά σχόλια από τις αθλητικές ελίτ της χώρας του και θετικά από κοινωνικούς ακτιβιστές – η διαφωνία του με τις μαχητικές διαδηλώσεις μετρίασαν τον αρχικό ενθουσιασμό των τελευταίων.

Βοήθησε τη χώρα του στη διαμόρφωση μιας διακριτής ποδοσφαιρικής σχολής και στον ανταγωνισμό της για την ηγεμονία του παγκόσμιου ποδοσφαίρου κόντρα

σε άλλες ισχυρές χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Ευρώπης. Είχε επίσης σημαντική συμβολή τόσο στην αναγνώριση της συνεισφοράς των μαύρων αθλητών στο σύγχρονο ποδόσφαιρο, όσο και στην ενσωμάτωσή τους στην αγορά του αθλήματος. Ήταν ένας ριζοσπάστης ποδοσφαιριστής που προσέφερε στο κοινό μοναδικές στιγμές ποδοσφαιρικής δεξιότητας και φαντασίας, που επηρέασαν όλες τις επόμενες γενιές διακεκριμένων ποδοσφαιριστών και ταρακούνησαν τις κατεστημένες ιεραρχίες στο παγκόσμιο ποδόσφαιρο. Έξω από τα γήπεδα υπήρξε ένας συμβατικός, μετριοπαθής και συστημικός πολίτης. Στην κονίστρα των πολιτικών λόγων υμνήθηκε από θιασώτες του σύγχρονου εμπορευματοποιημένου αθλητισμού των υψηλών επιδόσεων ως το ιδανικό παράδειγμα της φιλελεύθερης ανοιχτής κοινωνίας και επικρίθηκε από υπερασπιστές κοινωνικών κινημάτων ως ένας ταξικός νομάδας που δεν αξιοποίησε, όσο θα μπορούσε, το κοινωνικό και συμβολικό του κεφάλαιο για να υπερασπιστεί τους αγώνες της τάξης και της φυλής προέλευσής του. •

Ο Γιάννης Ζαϊμάκης είναι καθηγητής και διευθυντής του Εργαστηρίου Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Ο Πελέ στο ξενοδοχείο Σαβόι του Λονδίνου το 2017, ετοιμάζεται για την τελετή απονομής των βραβείων στους «Ανδρες της Χρονιάς» από το περιοδικό GQ.